

шла массовая эвакуация государственных учреждений из Москвы. Однако и те, которые выявлены, дают, по нашему мнению, достаточное представление о размерах и динамике аграрного производства в СССР и составляющих его республиках в годы Великой Отечественной войны.

О.Ф. Нікілєв

РЕЗУЛЬТАТИ ТРАНСФОРМАЦІЙ У СФЕРІ МАШИННО-ТРАКТОРНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОЛГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА КІНЦЯ 1950-Х – ПОЧАТКУ 1960-Х РР.

Розглянуто практично не досліджене питання соціальних результатів ліквідації машинно-тракторних станцій, здійснене в руслі Хрущовських реформ кінця 1950-х – середини 1960-х рр. Подано причини рішення керівництва ліквідувати МТС та передати її до колгоспів. Зазначено, що однією з гострих проблем була відсутність у колективних господарств можливостей оперативно використовувати сільськогосподарську техніку через належність її державним структурам і неможливість оперативного впливу на керівників служб та їхніх підлеглих, в підпорядкуванні яких вона перебувала.

Ключові слова: машинно-тракторні станції, Хрущовські реформи, ліквідація МТС.

Considered practically unexplored issues of social results levac machine-tractor stations, committed in the mainstream of the Khrushchev reforms of the mid-1950s to the mid 1960s Filed the reasons for the decision to liquidate MTS and send it to the farms. Notes that one of the acute problem was the absence of collective farms able vykarystouvac agricultural machinery through affiliations of its state institutions and the impossibility of quick impact on managers and their subordinates, the submission of which she was. It is shown that instead of the liquidated MTS, which was executed by coordinato-administrative functions in respect of collective farms, new ones were established with analogni responsibilities liquidation. So they left some workers MTS. They were specialists with higher and secondary special education. Another part of the disbanded structures, as required, divided by their desire to work in other organzatsii system repair and manufacturing of agricultural machinery the Ministry of agriculture. It is shown that in the result of such actions in the collective farms have got a small number of technical workers, most of whom were of practice. Lit the government's attempts to change the situation for the better, shows the methods by which it tried to fix the situation and their poor performance. It is noted that a good idea to focus on collective farms to tehniku through nedostanu reasoning has not solved the problem of staffing of the engineering service of the collective farm production.

Key words: machine-tractor stations, agrarian overhaul of N.Khrushchov, the elimination of MTS.

Проблеми пертурбацій в аграрній сфері за часів Хрущовської відлиги мають уже достатню історіографію. В цьому контексті належне висвітлення отримав і такий феномен, як ліквідація машинно-тракторних станцій. Проте і на сьогодні ця проблема дослідниками продовжує розглядатися під традиційним кутом зору – економічним, а саме – економічні наслідки для колективних господарств реформування МТС [2,3,4,5]. Тож поза їх увагою залишається низка аспектів. Насамперед такий, як соціальний, освітній, власне – ситуація з кадровим забезпеченням служб, що мали відповідати у господарствах за техніку, та їх якісним і кількісним

складом. Саме відсутність публікацій із соціальних наслідків здійсненої реформи і зумовила вибір теми повідомлення. Автор статті ставить за мету розкрити соціальні аспекти ліквідації МТС.

Курс на потужне піднесення сільського господарства у найкоротші строки, проголошений новим керівництвом КПРС на чолі з М. Хрущовим, яке прийшло до влади в партії та в країні після смерті Й. Сталіна, хоч і мав певний рівень ефективності, порівняно з попереднім періодом, проте не давав результатів, на які розраховували очільники держави. Заходи, що вживалися для цього, починаючи з 1954 р., зокрема, структурно-організаційні зміни в середині самої сільськогосподарської галузі, а також залучення до вирішення проблем ефективності колгоспного виробництва жителів міста не давали належних результатів. Однією з гострих проблем залишалася проблема відсутності у колективних господарств можливостей оперативного використовувати сільськогосподарську техніку через належність її державним структурам і неможливість оперативного впливу на керівників служб та їхніх підлеглих, в підпорядкуванні яких вона перебувала.

Можливість змінити таке становище і підвищити ефективність роботи колгоспів М. Хрущов та його найближче оточення побачили в реорганізації МТС. З цією метою у березні 1958 р. було прийнято рішення про ліквідацію машинно-тракторних станцій і передачу їх виробничої бази, разом із обслуговуючими її механізаторськими кадрами і інженерно-технічним та управлінським персоналом, колгоспам [1, 232 – 233]. Однак, як і попередні заходи, застосовані під час вирішення проблеми потужного піднесення сільського господарства, ці також виявилися недостатньо ефективними, порівняно з задумом. Тож виробництво небагато виграло від проведеної реформи.

Так, у зв'язку з ліквідацією машинно-тракторних станцій, ліквідовувалися органи, що здійснювали контролюючо-координаційні функції щодо колективних господарств на районному рівні. Для компенсації втрати цих структур мали відродитися органи з аналогічними функціями – районні інспекції сільського господарства (РІСГ), які потребували своїх штатів. Крім того, у районах мали функціонувати підприємства, призначення яких полягало у здійсненні ремонту техніки, переданої колгоспам, ремонтно-технічні станції (РТС). Через необхідність заповнення вакансій новостворених керівних і виробничих структур районної ланки більшість працівників МТС була переведена до їх складу. Значна частина, а це були ті, хто не погодився на пониження свого посадового статусу, або на зміну профілю діяльності, – отримали направлення на роботу в інші організації системи ремонту та виготовлення сільгосптехніки Міністерства сільського господарства, розташовані в інших районах, областях республіки.

У результаті здійсненої реорганізації село, його матеріальне виробництво отримали досить незначну частку інженерів і техніків. Так, із 34376 спеціалістів, що на березень 1958 р. перебували у складі машинно-тракторних станцій, у колгоспи було передано лише 5772 особи [8, 211, 219], або 16,2% загальної їх кількості, 77% залишилися на районному рівні: у складі РТС, РІСГ, контрольно-насіenneвих, агрохімічних лабораторій, інших сільськогосподарських організацій

та підприємств, зокрема і ремонтного профілю. Решта перейшла працювати в установи і підприємства, не пов'язані з сільськогосподарським виробництвом. Тобто у колгоспах почала працювати лише мінімальна кількість інженерно-технічних працівників МТС.

У якісному плані результати також виявилися протилежними ідеї здійсненого заходу. Серед переведених до колгоспів працівників більшість, 55,9%, становили практики, лише 4% – особи з вищою освітою, інші – з середньою спеціальною, та й то не завжди аграрного профілю [9, 57]. Через недостатє матеріальне забезпечення сфери інженерна служба почала створюватися далеко не у кожному колгоспі. Так, у 1959 р., тобто за рік після початку реформування, лише у 6859 господарствах з 10900 були встановлені посади інженерів і техніків [10, 52]. В інших це питання через відсутність відповідних фахівців належного рівня залишалося відкритим.

Фактично з ліквідацією МТС і передачею їхніх функцій сільгоспартіям ті опинилися у складному становищі. Вони практично на голому місці й у стислі терміни мусили організувати власну ремонтну базу, вирішувати широке коло питань, пов'язаних із обслуговуванням машинно-тракторного парку, забезпеченням його технікою, обладнанням, запасними частинами, паливно-мастильними матеріалами тощо. Для цього ж у них не було відповідного кадрового потенціалу. То ж проблема кадрового забезпечення колгоспного виробництва залишалася гострою.

Вихід із ситуації партійно-державне керівництво вбачало у подальшому залученні представників промисловості та господарських органів. Однак за умов непопулярності адміністративних методів воно мусило вдаватися до завуальованих прийомів їх впровадження. Для цього було застосовано таку форму, як патріотичні почини. Українське республіканське партійне керівництво ініціювало почин інженерів і техніків, ідея якого полягала у переході інженерів і техніків промислових підприємств та сільськогосподарських установ на роботу до колгоспів для налагодження кваліфікованого обслуговування сільськогосподарської техніки, що надійшла туди після розформування МТС. У вересні 1959 р. ЦК КПУ розробив і від імені інженерів і техніків Київської області опублікував у центральних республіканських газетах звернення до всіх інженерно-технічних працівників із закликом їхати у колгоспи. Постановою проголошувалося обов'язкове забезпечення прибуваючих фахівців житлом, заробітною платою не нижчою, ніж на попередньому місці роботи, обіцялося працевлаштування дорослих членів їх сімей за фахом, надання дітям шкільного віку можливостей для отримання повноцінної освіти, а дошкільнятам – виховання у яслах та дитячих садках [10, 58].

Партійні організації на місцях, керуючись відповідними розпорядженнями, підтримали вказівку «згори». Керівництво республіки, «відгукуючись» на «широку підтримку» інженерно-технічними працівниками цього звернення, видало спеціальну постанову, якою легітимізувався рух із залучення цієї категорії працівників до обслуговування переданої до колгоспів з МТС техніки. Було визначено необхідну для направлення в село кількість спеціалістів, а саме – 3200 осіб, з них обов'язково 2200 – з промисловості,

1500 – з сільської місцевості: РТС та інших сільськогосподарських організацій [10, 52]. Вказана кількість була розкладена на всі області республіки.

Однак, незважаючи навіть на обіцяні постановою соціально-економічні пільги тим, хто переїжджав до колективних господарств, цей почин не набув бажаного поширення, особливо серед міських жителів. Далися взнаки майже шість років безперервних пропагандистсько-господарських кампаній. У результаті партійні організації змогли залучити лише 1828 осіб, зокрема тільки 817 інженерів і техніків із промислових підприємств міст [10, 53], тобто 37% від плану. Інші були працівниками районних структур сільськогосподарського профілю.

І хоча сама по собі ідея задіяння у колгоспному виробництві заводських інженерно-технічних працівників – носіїв передових технологій і вищої, порівняно з колективними господарствами, організації праці, які об'єктивно могли сприяти швидкому й ефективному формуванню нової для колгоспного виробництва галузі, була привабливою, проте на практиці втілення її, через реалії тогочасного колгоспного буття: слабку матеріально-технічну базу господарств, недосконалу організацію виробництва у них, низький рівень соціально-культурних та побутових умов життя, адміністративні методи втілення – відбувалося досить складно. Незважаючи на суворі вказівки забезпечити соціально-побутові потреби новоприбулих інженерно-технічних працівників, багато господарств цього не виконали. Для цього українське село кінця 1950-х – початку 1960-х рр. просто не мало ані матеріальної бази, ані фінансових можливостей. У результаті прибулим інженерно-технічним працівникам встановлювалася низька заробітна плата, яка до того ж виплачувалася нерегулярно. Наприклад, навіть на грудень 1964 р. у республіці нараховувалося ще 15 % господарств, де платню працівникам керівних і технологічних ланок видавали від 8 до 2 разів на рік [7, 34, 36].

Не останню роль відіграв і суб'єктивний фактор. Часто правління колгоспів, керуючись інтересами колгоспників-практиків, що очолювали технічно-ремонтні служби, під різними приводами відмовляли у прийнятті на роботу присланим їм спеціалістам. Часто мали місце і такі випадки, коли прибулий інженер або технік налагоджував роботу інженерної служби, а правління після цього відмовлялося від його послуг, призначаючи керівником практика зі своїх колгоспників. Фактично керівництво колгоспів своїми діями гальмувало процес підвищення інтелектуального потенціалу колгоспного виробництва. З іншого боку, це була своєрідна реакція села на директивно-адміністративні методи вирішення його економічних, виробничих проблем, непродумане втручання в його соціально-виробничу структуру, в результаті чого зачіпалися інтереси його працівників.

Наслідком такого ставлення до прибуваючих спеціалістів було розчарування останніх у своїх сподіваннях і полишення ними роботи. Так, на кінець 1960 р. – першого року дії «почину київських інженерів» – назад повернулося 557 осіб, основну масу яких, 87 %, становили інженерно-технічні працівники промислових підприємств міста [6, 133].

Отже, правильна і продуктивна сама по собі ідея зосередити в одних руках усі обслуговуючі виробничий процес структури у колективних

господарствах і, таким чином, врешті-решт завершити формування моделі колгоспного виробництва відповідно до моделі соціально-економічних відносин, що існували на селі вже близько 30 років, виявилось недостатньо ефективною, порівняно з задумом. Вона не була продумана у всіх деталях, почала вирішуватися без достатньої розробки інших, доповнюючих заходів, насамперед соціально-побутового характеру, тож і не вирішила проблему кадрового забезпечення інженерної служби колгоспного виробництва.

1. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М.: Политиздат, 1985. – Т. 8.
2. Панченко П.П. Развитие сельского хозяйства Украинской ССР (1959 – 1980) / П.П. Панченко. – К.: Наук. думка, 1980. – 280 с.
3. Плющ М. М. Хрущов і проблеми технічного переозброєння народного господарства (1953 – 1964) / М. Плющ // Історія в школі. – 1999. – №7.
4. Ровчак Л.В. Машино-тракторні станції в Україні (50-ті рр.) / Л.В. Ровчак – Автореф. ... канд. ист. наук. – Донецьк, 2000 – 19 с.
5. Сай Н.О. К вопросу укрепления колхозов и МТС Украины руководящими кадрами в 1953 – 1959 гг. / Н.Сай // Сб. науч. работ кафедры марксизма-ленинизма. Труды Харьковского сельскохозяйственного института. – Х.: Б. и., 1962. – Т. XL.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та Управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 924.
7. ЦДАВОВУ. – Ф. 27. – Оп. 19. – Спр. 4633.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 707.
9. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 997.
10. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 1256.

А.С. Поліщук

ЖИТЛОВО-ПОБУТОВІ УМОВИ ПОДІЛЬСЬКОГО СЕЛА В СЕРЕДИНІ 1960 – 1980-Х РР.

Розкрито питання житлово-побутових умов Подільського села в середині 60–80-х рр. ХХ століття. Проаналізовано якість житлово-побутових умов на селі, реорганізацію сільських приміщень. Вказуються такі суттєві ознаки житлово-побутових умов Подільського села, як шляхи зміцнення власної виробничої бази, вдосконалення форми і методів організації будівництва, управління виробництвом, а також недоліки та скарги щодо реалізації житла. Низький рівень ремонтних робіт, недостатня організація і контроль перевірки термінів виконання звернень громадян у вищі структури житлового управління стали причиною неузгодженості та агресивності окремих верств населення. Ця суперечність характеризувалася певною нестабільністю організації житлової політики.

Ключові слова: житлове будівництво, побут, соціально-побутова сфера, житлове управління, будівельні бригади.

This paper deals with the living conditions Podolski village in the middle of the 60–80s of the twentieth century. The author analyzes the quality of living conditions in rural areas, indicating the reorganization of the rural areas of the period. Identifies important features such as ways to strengthen its industrial base, improve the forms and methods of construction, production management, as well as deficiencies and complaints regarding the implementation of housing. The low level of repairs, lack of organization and control check deadlines appeals to higher housing management structure

caused inconsistencies and aggressiveness of some segments of the population. This conflict was characterized by some instability of housing policy.

Key words: housing, life, social sphere, housing management, construction crews.

Житлові умови є найбільш значущими в характеристиці побуту як окремої людини, так і суспільства загалом, оскільки житлова проблема – це соціальна проблема. Без її вирішення неможливо досягти стабільності трудових колективів, закріплення кадрів, підвищення виробничої і соціальної активності. Житловий чинник впливає на культурно-освітній рівень, здоров'я, працездатність, повноцінний відпочинок, виховання дітей тощо. За роки свого існування радянська влада намагалася підвищити рівень житлового побуту, споруджуючи нові будинки та реконструюючи ті, що вже експлуатувалися. Ухваленими у 1958 р. Постановами «Про розвиток житлового будівництва» та «Про застосування типових проектів у будівництві» визначалася радянська політика забезпечення житлом мешканців Поділля на декілька десятиліть наперед. З їх упровадженням розпочався новий етап типізації та якісної зміни житлового будівництва з масового зведення індивідуальних будинків.

Порушена у статті тема є досить актуальною тому, що потреба в житлозабезпеченні визначає психосоціальну позицію та культурологічні тенденції статусу й добробуту людини, що вимагає першочергового задоволення. Весь час свого існування Комуністична партія та радянський уряд проголошували політику постійного піклування про покращення житлових умов населення. Однак ця проблема залишалася однією з невирішених протягом усього періоду існування радянської влади.

Питання житлово-побутових умов знайшли часткове відображення у роботах В. Бацука [1], М. Братуня [5], Л. Жовніра, В. Гуменюк [7], Л.Криворучка [9], В. Крикливого [10–13], В. Отрошка [14], Л. Палійчука [15], П. Панченка [17], І.Старинецького [18], Г. Стебновського [19], Е.Стедового [20], В. Темного [21], В. Трачука [22]. Автор статті ставить за мету розкрити житлово-побутові умови подільського села в середині 1960 – 1980-х рр.

Розглядаючи головні напрями розвитку соціальної сфери подільського села, відзначимо, що першочергове значення у цій справі мали житлово-побутові умови. Наприкінці 1960-х років у селах Вінницької та Хмельницької областей почав спостерігатися різкий спад нового житлового будівництва, який у 1970–1980-х рр. набув регресивного характеру. Незважаючи на опосередкованість цього явища, середня забезпеченість загальною площею житла на одного жителя села була значно вищою, ніж аналогічний показник у місті. У 1960 – 1980-х рр. владою було ухвалено кілька постанов, які регламентували житлове будівництво на селі, виділяючи на це додаткові кошти [6, 10]. Зокрема, значні зміни в будівництві на селі сталися після ухвалення Постанови ЦК КПРС України від 29 вересня 1967 «Про хід виконання плану житлового будівництва і введення в дію об'єктів сільського господарства». Так, наприклад, за 10 місяців 1967 р. сільськими будівельниками тресту «Вінницьксіббуд» план будівництва був виконаний